

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 6 (2021) nr 2
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI: 10.36578/BP.2021.06.50

s. Maria Loyola Opiela*

Aktualność myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego i jej aplikacja we wczesnej edukacji: analiza w perspektywie międzynarodowej

The Actuality of Edmund Bojanowski's Pedagogical Thought and Its Application in Early Childhood Education: Analysed from an International Perspective

Abstract: Edmund Bojanowski developed his pedagogical thought in the middle of the nineteenth century and put it into practice, maintaining the principles resulting from the unchangeable nature of man, the laws of their development and the highest values, and adapting the methods, forms and means of education to the socio-cultural specificity of a given environment. He included detailed recommendations in his rich legacy, thanks to which they are still implemented in the educational work of the Congregation of Servant Sisters, undertaking educational activities in various countries of the world. By making a creative interpretation of Bojanowski's pedagogical thought, the Servant Sisters continue to read it anew in the changing socio-cultural conditions and in the face of current educational challenges. Its timeless and universal dimension constitutes the basis for its application from an international perspective.

Keywords: Edmund Bojanowski, pedagogical thought, Servant Sisters, children, early childhood education.

* S. Maria Loyola Opiela (ORCID 0000-0002-0077-8985) – dr hab. prof. KUL, zatrudnienie: Katedra Historii Wychowania, Opieki i Pedagogiki Społecznej, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, kontakt: sloyola@wp.pl.

Wprowadzenie

Mysł pedagogiczna Edmunda Bojanowskiego (1814–1871) rozwijała się w połowie XIX w. na bazie jego życiowych doświadczeń, zdobywanej wiedzy i osobistych poszukiwań teoretycznych podstaw z jednoczesnym zaangażowaniem w praktyczne działania społeczno-edukacyjne. Zawarta w bogatej spuściźnie E. Bojanowskiego i tradycji pracy wychowawczej Zgromadzenia Sióstr Służebniczek może być ona wciąż odczytywana na nowo w zmieniających się warunkach społeczno-kulturowych i wobec aktualnych wyzwań edukacyjnych. Od początku praktycznej aplikacji swej myśli pedagogicznej Bojanowski wdrażał styl zachowania zasad wynikających z nieziennej natury człowieka, praw jego rozwoju oraz wartości najwyższych, a także dostosowania metod, form i środków wychowania do specyfiki społeczno-kulturowej danego środowiska z szacunkiem dla historii i dla podtrzymania jego tradycji i ochrony dziedzictwa kulturowego. Ten styl został zachowany do dzisiaj i owocuje w rozwoju refleksji teoretycznej oraz praktycznym zastosowaniem w wielu krajach na świecie. Celem artykułu jest ukazanie aktualności oraz dynamiki rozwoju, aplikacji i stosowania myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego w kontekście historycznym, krajowym, międzykulturowym i międzynarodowym.

Podstawy aktualności i uniwersalności myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego

Myśl pedagogiczna Bojanowskiego zachowała się w jego pismach i dziele, jakim stało się Zgromadzenie Sióstr Służebniczek, które założył dla realizacji wychowania dzieci i służby rodzinie oraz społeczeństwu. Na zawartość jego piśmiennej spuścizny składają się rękopisy, które doczekały się już pełnego krytycznego wydania. Są to *dzienniki*¹ i *korespondencja*², *Reguła*³ oraz publikacja udostęp-

1 *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829–1871*, t. 1–2, objaśnił, oprac., wstęp L. Smółka, Wrocław 2001.

2 E. Bojanowski, *Dziennik*, oprac. i wstęp L. Smółka, t. 1–4, Wrocław 2009.

3 *Reguła Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Boga-Rodzicy-Dziewicy Niepokalanie Poczętej*, Poznań 1867.

niająca kompletny zbiór rękopisu luźnych notatek w ich edycji krytycznej⁴. Analiza tego bogatego źródła poznania jego myśli pedagogicznej pozwala na jej odczytywanie w aktualnych uwarunkowaniach miejsca i czasu. Dzięki rzetelnym podstawom teoretycznym i wskazaniom praktycznym został określony obszar stałości i zmienności, co służy zachowaniu kontynuacji i tożsamości prowadzonej działalności pedagogicznej, a jednocześnie wprowadzaniu potrzebnych zmian adaptacyjnych.

Twórczą interpretację myśli pedagogicznej Bojanowskiego, zawartej w materiałach archiwalnych, oraz kontynuacji jego dzieła w osobach, działaniach i strukturach podejmują się Siostry Służebniczki, które nieprzerwanie realizują ją do dzisiaj w praktyce wychowania. Dokonują tego przyjmując metodę, którą posłużył się Bojanowski, tworząc swą koncepcję pedagogiczną i ochronki⁵ dla dzieci, a także budując podstawy teoretyczne i poszukując rozwiązań organizacyjnych z uwzględnieniem potrzeb dziecka i środowiska. Dlatego dążył do zrozumienia sensu czasu i miejsca, w którym żył, poznając różnorodność ich potrzeb i problemów wynikających z historii, a wyrażających się we wszystkich obszarach życia osób i społeczeństw w poczuciu odpowiedzialności za przyszłość. Najpierw zgłębiał istotę wychowania, a odnosząc się do przyjętych już na Zachodzie rozwiązań, rozwijał ideę ochronki odpowiednią polskim warunkom. Dzięki swej dociekliwości potrafił stworzyć syntezę myśli i praktyki pedagogicznej poczynając od starożytności poprzez kolejne epoki aż po siebie współczesną. Poprzez dogłębne poznanie różnych teorii i doświadczeń praktyki pedagogicznej w dziejach ludzkości oraz odniesienie do niezmiennych prawd i wartości zawartych w Objawieniu, odkrywał istotne elementy procesu wychowania małego dziecka⁶. Kierował się w tym „zasadą, która mówi, że dobra i spójna

4 *Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego. Inedita*, red. E. Gigilewicz, M. L. Opiela, t. 1–2, Lublin 2016.

5 Pojęcie „ochronka” odnosi się do instytucji określanej współcześnie mianem przedszkola. W koncepcji E. Bojanowskiego ochronki przeznaczone były dla dzieci w wieku przedszkolnym dla wspomagania ich integralnego rozwoju i wychowania, przygotowania do podjęcia nauki w szkole oraz wsparcia rodziny we wczesnym wychowaniu dziecka.

6 *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, red. M. L. Opiela, Lublin 2016, s. 14–23.

teoria jest najlepszą i konieczną podstawą dla dobrze zorganizowanej praktyki wychowawczej, której badanie z kolei rozwija i doskonali teorię”⁷.

Analiza dziejów prowadziła Bojanowskiego do spojrzenia na wychowanie i jego wymiary w kontekstach analogii trzech stanowisk: starożytnego, średniowiecznego i nowoczesnego oraz instytucyjnego⁸. Zauważył popadanie w skrajności, co nie służyło pełnemu rozwojowi osoby. W starożytności wychowanie wiązano z prostymi i naturalnymi żywiołami odpowiadającymi wiekowi dziecięcemu. Stanowisko średniowieczne eksponowało wymiar duchowy, ale przesadnie zwróciło się na „surowy ascetyzm”, uważając wymiar naturalny za mniej ważny⁹. Nowoczesne podejście natomiast koncentrowało się na wymiarze umysłowym, zaniedbując fizyczny i duchowy. Śledząc uważnie współczesną myśl filozoficzną i społeczną Bojanowski z właściwą sobie wrażliwością łączył w refleksji i działaniu trzy środki wychowania – religię, naturę i historię. W nich odkrywał prawdę o człowieku i odpowiedź na pytanie o zasady ludzkiego życia, rozwoju i działania zarówno w wymiarze osobistym jak i wspólnotowym, doczesnym i wiecznym, dotyczącym jego ciała, ducha i umysłu, posunięte do najdrobniejszych szczegółów. Pierwsze czerpał z filozofii i religii, drugie z natury, kultury, historii, wiedzy naukowej i życia codziennego. Wskazywał na ich praktyczne wykorzystanie oraz harmonijne jednoczenie w rozwoju i wychowaniu osoby, co prowadzi do harmonii w działaniu rozumu, ducha i zmysłów.

Uznając religię i filozofię za najważniejsze uniwersalne sfery¹⁰, Bojanowski poszukiwał w odniesieniu do nich wiedzy o człowieku i wartościach, które nadają sens jego życiu, oraz uniwersalnych celów i zasad rozwoju i wychowania. Nakreślił chrześcijańską wizję wychowania, w której z biblijnej koncepcji człowieka wynika jej integralny charakter. Tylko takie bowiem wychowanie służy pełnemu rozwojowi osoby ludzkiej i osiągnięciu przez nią celu ostatecznego. Dla pełnego rozwoju osoby konieczne jest wychowanie integralne, w którym wymiar naturalny, duchowy i umysłowy są spójnie i harmonijnie reali-

7 M. L. Opiela, *Aktualność myśli pedagogicznej i dzieła Edmunda Bojanowskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 60 (2017) nr 4 (240), s. 234, DOI: 10.31743/zn.2017.60.4.227-239.

8 *Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego*, t. 1, s. 405.

9 Tamże, s. 243.

10 *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, s. 42.

zowane. Jego koncepcja pedagogiczna rozwijała się w różnych wymiarach współczesnych uwarunkowań, stanowiących źródło inspiracji, a jednocześnie przestrzeń jej urzeczywistniania.

Przyjęty przez Bojanowskiego styl analizy i rozumienia złożonej rzeczywistości ludzkiego życia, rozwoju i wychowania oraz jego aplikacji w praktyce warto dzisiaj wykorzystywać w podejściu do edukacji. Ponadczasowy i uniwersalny charakter jego myśli pedagogicznej wynika z przyjętej koncepcji człowieka jako osoby, który niezależnie od epoki, miejsca pochodzenia posiada niezmienną naturę i godność, podlega tym samym prawom rozwoju i potrzebuje osobowych relacji. Metody, formy i środki wspomagania integralnego rozwoju osoby w procesie edukacji powinny być dobierane odpowiednio do jej wieku oraz potrzeb i możliwości rozwojowych.

Bojanowski nie tylko stworzył koncepcję wczesnego wychowania, ale także wyraźnie wskazał na konieczność całościowego, systemowego jej ujmowania i realizacji w odniesieniu do społeczno-kulturowych uwarunkowań. Tak stworzył spójny i dynamiczny system wychowania, określił wszystkie jego elementy i sam czuwał nad wprowadzaniem ich w życie. Sformułował jasno cele i wskazał konkretne zadania wychowawcze, uczył posługiwania się metodami i technikami oddziaływania wychowawczego, dopasowując je do indywidualnych możliwości dzieci, ich potrzeb rozwojowych i konkretnej sytuacji wychowawczej, poszukiwał najbardziej odpowiednich form organizacyjnych.

Zakładał, że skuteczna ochrona osoby przed zagrożeniem może dokonywać się poprzez wychowanie i wspólnotę, czego prototypem jest rodzina. Chodzi o integralną edukację, trwającą od najmłodszych lat przez całe życie człowieka, a realizowaną w relacjach międzypodmiotowych, międzypokoleniowych, budujących więzi poprzez wzajemną wymianę wartości, budowanie wspólnoty. W tym celu należy wykorzystywać dorobek w dziedzinie kultury, wyniki badań i doświadczenia dotyczące aktualnych wyzwań, form i modeli edukacji oraz uwarunkowań ich wdrażania. Służy temu wykorzystanie skarbów kultury i tradycji oraz osiągnięć myśli ludzkiej o dużym znaczeniu dla tożsamości narodowej i umacniania wartości ważnych dla konkretnej społeczności.

W przyjętej strategii korzystania z dorobku przeszłości oraz opracowaniu podstaw teoretycznych, które uzasadniałyby wartość i potrzebę jego aplikacji współcześnie we wczesnej edukacji, ważne jest także to, by uwzględniano podstawy prawne obowiązujące w danym kraju.

Rozwój Zgromadzeń Sióstr Służebniczek NMP i ich działalności edukacyjnej według koncepcji Edmunda Bojanowskiego

Bogactwo treści zawartych w sporządzanych przez Bojanowskiego notatkach, redagowane w obszernych wywodach, jak również konkretnych wskazaniach i fragmentach z dzieł innych autorów, nie powstało tylko z czysto poznawczych dążeń autora. Są one wyrazem jego praktycznego zaangażowania zarówno w działalność oświatową, jak i w organizację warunków wychowania w ochronkach oraz w kształcenie ochroniarek. Całość tego bogatego zbioru jest ustawicznie wykorzystywana przez Siostry Służebniczki przy opracowaniu teoretycznych podstaw, w tym pomocy metodycznych ważnych dla realizacji procesu integralnego wychowania dzieci w wieku przedszkolnym. Dlatego piśmienna spuścizna Bojanowskiego poddawana jest analizie w celu jej poznawania na nowo, zrozumienia i interpretacji ważnej dla adekwatnego zastosowania jego wskazań w aktualnych uwarunkowaniach czasu i miejsca jej realizacji¹¹. Motywem tego jest troska o pełne wspomaganie integralnego rozwoju każdego dziecka oraz jego ochronę poprzez integralne wychowanie. Powinno ono dokonywać się z wykorzystaniem aktualnych osiągnięć naukowych w wymiarze natury, religii i historii, a także w ścisłej współpracy z rodzicami. Drogę zarówno wykorzystania dorobku naukowego, jak i aplikacji wskazywał w praktyce Bojanowski. Jego notatki dotyczące wychowania oraz organizacji podobnych instytucji na Zachodzie ukazują, jaką drogą zmierzał do stworzenia własnej metody wychowawczej, korzystając umiejętnie z różnych doświadczeń i rozwiązań praktycznych, i dokonując syntezy tego, co było zgodne z założeniami jego koncepcji.

Pierwszą ochronkę dla dzieci wiejskich Bojanowski otworzył 3 maja 1850 r. w Podrzeczu (Wielkopolska) według własnej koncepcji, powierzając opiekę i wychowanie dziewczętom wiejskim, które sam przygotowywał i nadzorował. Ten dzień przyjęto także za początek założonego przez niego Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP. Ochronki Służebniczek budziły duże zainteresowanie poza granicami Wielkopolski, a Zgromadzenie pod kierunkiem założyciela

11 M. L. Opiela, *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego. Założenia i realizacja projektu badawczego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika”, 33 (2017) s. 65, DOI: 10.12775/AUNC_PED.2017.005.

rozwijano się i podejmowano pracę w ochronkach w Królestwie Polskim, Galicji i na Śląsku. Do 1864 r. w Królestwie Polskim powstało kilka ochronek, jednak w wyniku represji w 1865 r. Siostry zostały wydalone. W 1861 r. powstała pierwsza ochronka w Galicji, a potem kolejne. W Starej Wsi założono nowicjat, a z czasem rozwinęła się gałąź Służebniczek Starowiejskich. W 1866 r. za zgodą Bojanowskiego otwarto dom w Porębie na Śląsku wraz z nowicjatem, gdzie powstała gałąź Służebniczek Śląskich. W zmieniającej się sytuacji społeczno-politycznej Siostry założyły także ochronkę w Dębicy w 1882 r., gdzie wyodrębniła się gałąź Służebniczek Dębickich. W Luboniu swój dom generalny ma gałąź Służebniczek Wielkopolskich. Tak zatem wyodrębniły się cztery gałęzie współdziałające obecnie w ramach Federacji Zgromadzeń Sióstr Służebniczek MNP. Wiernie realizując wskazania Założyciela zarówno w wymiarze duchowym, jak i apostołskim, służą dzieciom, ubogim i chorym, urzeczywistniając dzieło ochrony najmłodszych przez wychowanie¹².

Jak zauważa Agnieszka Skrzypek:

Integralne spojrzenie Bojanowskiego na człowieka, jego sprawy i świat osadzone było zarówno w tradycji narodowej, jak i w chrześcijańskiej antropologii. Patrzenie przez ten pryzmat okazało się spojrzeniem na tyle uniwersalnym, że zainspirowało również angielską konwertytkę Frances Margaret Taylor¹³.

W 1863 r. Bojanowski przesłał jej przez Irenę Bodenham egzemplarz Reguły Służebniczek. Okazało się, że zasady, według których żyją Służebniczki i prowadzą swoją działalność oraz ich dzieła na ziemiach polskich są w założeniach bardzo zbliżone do oczekiwań Taylor. Z powodu jednak braku wolnych sióstr Służebniczeki nie mogły wyjechać do Anglii. Dlatego Taylor w 1869 r. przybyła do Poznania, by osobiście spotkać się z Bojanowskim oraz na miejscu bliżej

12 M. L. Opiela, *Pedagogia bł. Edmunda Bojanowskiego realizowana przez Siostry Służebniczki NMP (Na przykładzie Zgromadzenia Sióstr Służebniczek BDNP)*, w: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych*, red. J. Kostkiewicz, Kraków 2012, s. 464–465.

13 A. Skrzypek, *Inspiracje Błogosławionego Edmunda Bojanowskiego w działalności edukacyjnej Ubogich Służebnic Matki Bożej*, w: *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie*, red. M. L. Opiela, Lublin 2014, s. 470.

poznać życie i posługę polskich Służebniczek. Odwiedziła ochronkę i nowicjat w Jaszkanie, śląski nowicjat w Porębie, ochronkę w Turwi. Założyciel pomógł jej zapoznać się z codziennym życiem ochroniarek, przedstawił wymagania dotyczące formacji i pełnionej posługi, w tym specyfikę „ochronkowej edukacji”. Po powrocie do Londynu Taylor założyła wspólnotę religijną jako angielską prowincję polskiego Zgromadzenia. Datę złożenia przez nią ślubów zakonnych 12 lutego 1872 r. przyjęto za początek powołania zgromadzenia *The Poor Servants of the Mother of God (Ubogie Służebnice Matki Bożej)*¹⁴. Współcześnie odnowiło ono relacje z Federacją Sióstr Służebniczek MNP.

Zgromadzenia Służebniczek, rozwijając się dynamicznie, z czasem poszerzały obszar swego oddziaływania i posługi w zakresie wczesnej edukacji poza granice Polski, odpowiadając na zgłaszane prośby. Wśród posług, wpisanych w charyzmat i działalność Służebniczek, które są realizowane poprzez służbę dzieciom, ubogim i chorym, najważniejsza jest realizacja wczesnej edukacji według koncepcji Bojanowskiego, a jej istotą stała się ochrona przez wychowanie. Służebniczki prowadzą ochronki – przedszkola w Polsce i poza granicami, choć również pracują w przedszkolach zarządzanych przez inne organizacje. Najczęściej motywem prośb o podjęcie posługi Sióstr w danym miejscu w kraju, jak i na świecie była od samego początku potrzeba założenia i prowadzenia ochronki. Często prośby uzasadniane były koniecznością otoczenia opieką rodzin i osób ubogich oraz chorych, które żyły w trudnych warunkach. Jednak i w tych sytuacjach, już po zorganizowaniu palcówki, często w dalszej kolejności organizowano ochronki. Według wskazań Założyciela, rozwiązanie trudnych sytuacji i odnowę społeczną należy zaczynać od wychowania najmłodszych, by jak najlepiej przygotować ich do życia i odpowiedzialności za przyszłość. W wychowaniu dziecka już od pierwszych lat życia Bojanowski dostrzegał ogromną siłę zmian na lepsze w wymiarze życia osoby, rodziny, narodu, ludzkości. Zasada ta jest wciąż aktualna i uniwersalna niezależnie od czasu i miejsca na świecie.

Siostry Służebniczki Starowiejskie posługują w takich krajach jak: Polska, USA, Zambia, Malawi, Tanzania, RPA, Jamajka, Rosja, Mołdawia, Białoruś, Ukraina, Niemcy. W 1926 r. przybyły do Pensylwanii w USA, gdzie wśród ame-

14 Tamże, s. 474–478.

rykańskiej Polonii założyły przedszkole. Od 1928 r. rozpoczęły posługę misyjną w Afryce. Obecnie w Zambii istnieje 25 placówek, 3 w Malawi, 2 w Tanzanii i 4 w RPA. Siostry z Polski, razem z siostrami pochodzącymi z Afryki, oprócz innych usług prowadzą ogółem 22 przedszkola z 2262 dziećmi, w tym 15 w Zambii, 1 w Malawi, 2 w Tanzanii, 4 w RPA¹⁵. Działalność edukacyjną realizują także na Jamajce – tam siostry Polki zaangażowały się w pracę nauczycielską, wychowawczą i ewangelizacyjną. W Rosji mają 4 placówki, w tym 3 przedszkola, na Ukrainie – 10 placówek, w tym 3 przedszkola oraz w Mołdawii – 3 placówki, w tym 2 przedszkola¹⁶, prowadzą przedszkola, świetlice oraz pomagają rodzinom, spełniając przy tym wiele innych usług¹⁷.

Z kolei Siostry Służebniczki Wielkopolskie obecne są w Polsce, na Białorusi, w Kazachstanie, Szwecji, we Włoszech, w Brazylii. Od 1993 r. siostry posługują w Kazachstanie, obecnie w 4 placówkach, a jest to głównie praca z dziećmi w 4 ochronkach, z chorymi, ubogimi, prowadzą też katechezę z dziećmi i dorosłymi. W jednej placówce na Białorusi zajmują się katechizacją dzieci i młodzieży. Od 1954 r. posługują w Brazylii, gdzie prowadzą 5 ochronek, podejmując jednocześnie pracę wśród chorych i włączając się w prace parafialne. Służebniczki Wielkopolskie pracują w Szwecji¹⁸, kierując 2 ochronkami integracyjnymi i obejmując zarazem wczesnym wychowaniem dzieci niepełnosprawne z różnymi dysfunkcjami.

Służebniczki Śląskie natomiast posługują w następujących krajach: Polska, Białoruś, Ukraina, Słowacja, Czechy, Niemcy, Francja, Włochy, Kanada, Kamerun. W Czechach i na Słowacji mają 5 placówek, w tym 3 przedszkola, oprócz

15 Placówki misyjne Zgromadzenia, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, <http://www.sluzebniczkinmp.pl/misje-i-ewangelizacja-8712/placowki-misyjne-zgromadzenia-10119>, dostęp: 26.03.2021.

16 Poza granicami Polski, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, <http://www.sluzebniczkinmp.pl/historia-7441/poza-granicami-polski-7448#1>, dostęp: 26.03.2021.

17 J. Machalski, *Działalność Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej jako realizacja misyjnego posłannictwa Kościoła*, „Annales Missiologici Posnanienses”, 25 (2020) s. 137–138, DOI: 10.14746/amp.2020.25.9.

18 Misje, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej – Wielkopolskie, <http://www.siostry-maryi.pl/misje.html>, dostęp: 26.03.2021; J. Machalski, *Działalność Zgromadzenia*, s. 138–139.

tego współpracują z parafią i katechizują; służą też osobom starszym. Prowadzą ponadto 2 placówki na Ukrainie, w tym 2 przedszkola i na Białorusi. Pracują we Włoszech, w Niemczech, gdzie siostry kierują grupami dziecięcymi i młodzieżowymi, posługują w duszpasterstwie, w szpitalach i domach seniorów, poza tym podejmują pracę kościelną. We Francji są szczególnie zaangażowane w duszpasterstwie osób starszych i samotnych. W Kanadzie prowadzą przedszkole w języku angielskim i polskim. W polskiej wspólnocie siostry odpowiadają za edukację religijną i duszpasterstwo osób starszych. Służebniczki Śląskie zarządzają także placówkami misyjnymi w 7 miejscowościach w Kamerunie, przy czym w 5 jednocześnie prowadzą ochronki – oprócz katechezy, grup duszpasterskich oraz innych posług¹⁹.

Służebniczki Dębickie pracują w Polsce, Białorusi, Rosji, Danii, Niemczech, Włoszech, Boliwii, Peru. Posługę w Boliwii rozpoczęły w 1982 r. Obecnie prowadzą tam szkołę, 2 ochronki i internat dla dzieci, katechizują, opiekują się domem dziecka oraz posługują ubogim, a jako pielęgniarki kierują przychodnią dla chorych. W Peru troszczą się o dzieci z ochronki parafialnej, katechizują oraz zarządzają centrum terapii dla dzieci z niepełnosprawnością i uczestniczą w duszpasterstwie parafialnym. Posługują także w 2 placówkach na Białorusi, w 2 domach w Rosji i w Danii, gdzie przede wszystkim katechizują, prowadzą różne grupy dziecięce i młodzieżowe przy parafiach, a także służą pomocą ubogim i chorym w rodzinach. W Orenburgu siostry przyjęły prowadzenie świetlicy dla dzieci. Szczegółowy plan rozwoju duchowego i religijnego oparty na programie wychowania przedszkolnego według koncepcji bł. Edmunda Bojanowskiego. Dostosowują działania do wieku dzieci tak, by świetlica pomagała w ich wychowaniu, przygotowaniu się do przyszłych zadań i wyborów, uczyła żyć w społeczeństwie, by stać się pożytecznymi członkami danej społeczności²⁰. Na Białorusi podejmują pracę opiekuńczo-wychowawczą w świetlicy. W Danii siostry pracują wśród miejscowej Polonii. W 2 placówkach w Niemczech główną posługą jest opieka nad osobami chorymi i starszymi w domach opieki społecz-

19 Wspólnoty, sluzebniczki.pl, <http://www.sluzebniczki.pl/wspolnoty,s,sub4.html>, dostęp: 26.03.2021; J. Machalski, *Działalność Zgromadzenia*, s. 139–140.

20 M. J. Sroka, M. Shamovich, *Siostry Służebniczki BDNP (dębickie) w Rosji*, w: *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie*, red. M. L. Opiela, Lublin 2014, s. 497.

nej, a we Włoszech w 2 placówkach – praca w szpitalu oraz opieka nad chorymi i starszymi w domach.

Obecnie Siostry Służebniczki pracują w 26 krajach świata. Realizując cele określone przez Założyciela, prowadzą przedszkola – ochronki dla dzieci (144 w Polsce, 55 za granicą), wykorzystując program wychowania oparty na jego koncepcji pedagogicznej. W warunkach misyjnych kierują 18 katolickimi szkołami (Zambia, Boliwia, Malawi, Tanzania, RPA) i 2 szkołami parafialnymi w USA. Działania edukacyjne prowadzą także w różnego rodzaju placówkach opiekuńczo-wychowawczych (39 w Polsce, 16 za granicą), grupy formacyjne dla dzieci, młodzieży i osób dorosłych (876 w Polsce, 212 za granicą). Siostry zaangażowane są w katechizację (367 w Polsce, 93 za granicą). W bezpośredniej działalności edukacyjnej współpracują z osobami świeckimi oraz z rodzicami dzieci i młodzieży uczęszczających do placówek. W trosce o dzieci pozbawione opieki rodziców i zaniedbane prowadzą domy dziecka zorganizowane na wzór placówek rodzinnych i placówki wsparcia dziennego. Aktualnie Służebniczki odpowiadają za 9 domów dla dzieci specjalnej troski, tworząc w nich warunki dla pełnego fizycznego i osobowego rozwoju osób z niepełnosprawnością oraz aktywnego i godnego ich uczestnictwa w życiu społecznym²¹.

Wspomaganie integralnego rozwoju osoby dokonuje się również poprzez katechezę, pracę wychowawczą w grupach formacyjnych, świetlicach, domach dziecka oraz domach opieki. Wskazania Bojanowskiego nadal pozostają aktualne dla Służebniczek, choć wymagają działań adekwatnych do współczesnych możliwości i potrzeb, lecz opartych na niezmiennych wartościach i zasadach.

Dynamika myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego w praktyce: aktualizacja i uniwersalizacja programu wczesnej edukacji

Służebniczki wciąż stają wobec potrzeby dostosowywania działań do rozpoznawanych na nowo potrzeb i sytuacji społecznych z zachowaniem własnej tożsamości i kontynuacji, by odpowiadać na specyficzne wymagania i problemy danego środowiska. Źródłem ciągłości i trwałości działalności opiekuńczo-wychowawczej w ochronkach w zmieniających się warunkach społeczno-

21 M. L. Opiela, *Perły kultury narodowej w edukacji. Edmund Bojanowski*, w: *Wielcy Polacy – perły kultury narodowej*, red. J. Marciak-Kozłowska, Białystok 2017, s. 230–231.

-kulturowych i politycznych jest duchowy wymiar określany mianem charyzmatu oraz wierność pierwotnym założeniom. Dlatego dzieło Bojanowskiego żyje i ma swoją dynamikę w osobach – Służebniczkach, motywowane zaś jest dobrem innych osób – dzieci i rodzin, postrzeganym w wymiarze doczesnym i nadprzyrodzonym w kontekście Ojczyzny, Kościoła i świata. Ze swoją wizją wychowania i nowatorskimi rozwiązaniami organizacyjnymi wpisał się Bojanowski w nurt rodzącej się w XIX w. pedagogiki wieku przedszkolnego. Zamiar Założyciela odczytywany na nowo w wyniku analizę jego spuścizny zawartej w pismach i tradycji Służebniczek stanowi inspirację i istotny wymiar badań naukowych – opracowania podstaw teoretycznych, programów i materiałów metodycznych oraz działań służących ewaluacji rozwiązań programowych i doskonalenia działalności edukacyjnej.

Oporając się na teoretyczno-praktycznym dorobku pedagogiki i badając materiały źródłowe, opracowano integralną pedagogikę przedszkolną w systemie Bojanowskiego²². Stanowi ona propozycję podstaw pedagogiki przedszkolnej, która służy porządkowaniu i udoskonalaniu działań praktycznych. Takie podstawy zawarte są we wskazaniach i myśli pedagogicznej Założyciela, na bazie których można doskonalic system wczesnej edukacji i metodyczne wskazania dla praktyki pedagogicznej²³. Realizacja do dziś w ochronkach jego koncepcji pedagogicznej stanowi inspirację i źródło doświadczeń ważnych dla konstruowania programów integralnego wychowania dziecka w wieku przedszkolnym.

Służebniczki Dębickie, które sięgnęły do zachowanych notatek oraz doświadczenia praktycznego zastosowania wskazań Założyciela, opracowały *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej E. Bojanowskiego*²⁴, który w 2008 r. uzyskał zatwierdzenie i został dopuszczony do użytku przez Ministra Edukacji Narodowej. Jest to pierwsze opracowanie oficjalnego programu zapewniającego zgodność realizacji według niego edukacji w przed-

22 M. Opiela, *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, Lublin 2013.

23 *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, s. 474.

24 M. Opiela, M. Kaput, E. Piekarcz, A. Kornobis, Z. Zymróż, S. Chudzik, *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*, Dębica 2008.

szkolu, które go wdroży, zgodnie z obowiązującym prawem oświatowym. W recenzji metodycznej wskazano, że:

Program uwzględnia potrzeby wychowawcze dzieci, uniwersalne wartości, wychowanie patriotyczne i obywatelskie, promocje postawy szacunku dla innych i samego siebie. Na podkreślenie zasługuje fakt, że obok kształcenia dużą uwagę poświęcono wychowaniu²⁵.

Wartość i zalety recenzowanego programu wynikają z istoty koncepcji, na jakiej jest oparty, co także podkreślono w recenzji:

Koncepcja pedagogiczna bł. E. Bojanowskiego [...] jest oparta na wartościach chrześcijańskich, uwzględnia indywidualne potrzeby i możliwości dziecka w danym okresie rozwoju. Zwraca uwagę na dużą wartość zabawy u młodszych dzieci i jednocześnie, w miarę wzrastania dziecka, potrzebę wprowadzania coraz większej ilości zajęć praktycznych i dydaktycznych. Mimo że koncepcja bł. E. Bojanowskiego pochodzi z połowy XIX wieku, jest aktualna, ma charakter uniwersalny i ponadczasowy. Nadal jest realizowana w ochronkach, które są formą edukacji przedszkolnej prowadzona przez Siostry Służebniczki²⁶.

Aktualność, uniwersalność i ponadczasowość podstaw programu potwierdza zainteresowanie jego aplikacją i zastosowaniem w odmiennych warunkach społeczno-kulturowych. W 2009 r. został przetłumaczony i zaadaptowany do użytku w Boliwii²⁷, a w 2010 r. – przetłumaczony na język francuski dla potrzeb Służebniczek prowadzących ochronki w Afryce²⁸.

Z biegiem czasu w związku ze zmianami podstaw prawnych i propozycjami zgłaszanymi przez rodziców oraz potrzebą doskonalenia działań edukacyjnych, program jest poddawany procesowi ewaluacji. Na prośbę rodziców został uzupeł-

25 Recenzja merytoryczno-dydaktyczna mgr Doroty Boguckiej, Warszawa 2008, mps.

26 Tamże.

27 M. Opiela, M. Kaput, E. Piekarz, A. Kornobis, Z. Zymróz, S. Chudzik, *El programa de la educación pre-escolar según el concepto pedagógico del beato Edmundo Bojanowski*, Cochabamba–Bolivia 2009.

28 M. Opiela, M. Kaput, E. Piekarz, A. Kornobis, Z. Zymróz, S. Chudzik, *Programme éducatif préscolaire selon la conception pédagogique du bienheureux Edmond Bojanowski*, traduction J. Masiek, Dębica 2008; Wrocław 2010.

niony o aneks zawierający zarys programu pracy z rodziną w ochronkach oraz dla nauczycieli o propozycję prowadzenia obserwacji i diagnozy gotowości szkolnej dzieci. Opracowywane są również pomoce metodyczne według wskazań Bojanowskiego z wykorzystaniem współczesnych możliwości. Służebniczki, biorąc pod uwagę zasadę kontynuacji w procesie aplikacji i ewaluacji programu, ustawicznie podejmują zgłębianie istoty myśli pedagogicznej Założyciela. Potrzeba jej odczytywania na nowo i wykorzystania dla opracowania teoretycznych i praktycznych wskazań edukacyjnych skutkowałą krytyczną edycją rękopisów jego notatek.

Opracowanie podstaw teoretycznych, prace edytorskie i pozostała działalność są inicjowane i realizowane przede wszystkim w Instytucie Pedagogiki KUL oraz w interdyscyplinarnych zespołach badawczych. Efekty tych posunięć stanowią podstawę do wypracowywania wskazań i materiałów metodycznych ważnych dla Sióstr Służebniczek oraz współpracujących z nimi osób i podmiotów przygotowanych do prowadzenia działalności opiekuńczo-wychowawczej, oświatowej i apostołskiej w różnych krajach Europy, Ameryki Północnej i Południowej, Afryki i Azji. Praktyczne doświadczenia w realizacji działań inspirowanych myślą pedagogiczną Bojanowskiego w różnych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych pomagają w jej głębszej analizie i interpretacji prowadzącej do rozumienia potrzeb. Służą również adekwatnej na nie odpowiedzi przez opracowanie podstaw teoretycznych i formułowanie zgodnych z nimi wskazań praktycznych. Ta synergia teorii i praktyki przynosi efekt w postaci ewaluacji i doskonalenia przyjętych rozwiązań edukacyjnych z zachowaniem tożsamości i otwartością na aktualne potrzeby.

Ewaluacja *Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. E. Bojanowskiego*, podjęta w Polsce przez Służebniczki Dębickie, ze względu na szeroki międzynarodowy kontekst jego realizacji wymusza analizę uwzględniającą opinie tych środowisk. Bardzo ważne są one także przy opracowaniu materiałów metodycznych opartych na wskazaniach Bojanowskiego. To wymaga teoretycznych analiz i naukowych opracowań tekstów źródłowych jego myśli pedagogicznej oraz działalności edukacyjnej stanowiącej jej realizację w konkretnych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych. Współcześnie odnawia się zainteresowanie wczesną edukacją w czasach, gdy zauważalna staje się silna tendencja do traktowania procesu wychowawczego czysto technicznie i funkcjonalnie.

Ważne jest tu również organizowanie integralnego wpływu wychowawczego, obejmującego wymiar cielesny i duchowy osoby, na co uwagę zwracał Bojanow-

ski²⁹. Służy to budowaniu wspólnoty osób we wzajemnej otwartości i szacunku dla dobra każdego dziecka, jego rodziny i społeczności ludzkiej, bez względu na jakiegokolwiek różnicę:

Otwartość ta zakłada jednocześnie wierność temu, co niezmiennie: wartościom (religia), naturze ludzkiej (natura) oraz przeszłości, na której budowana jest teraźniejszość i projektowana przyszłość (historia). Rozwijana w tym duchu teoria pedagogiczna oraz prowadzone wychowanie inspirowane są filozofią chrześcijańską z biblijną koncepcją człowieka i prawem miłości³⁰.

Dlatego uwzględnianie procesu rozwoju myśli i praktyki pedagogicznej w ujęciu pedagogiki katolickiej jest bardzo ważnym elementem pobudzającym refleksję nad współczesnymi wyzwaniami edukacyjnymi. Wskazuje kierunek poszukiwań i formułowania wskazań praktycznych zgodnie z zasadami odpowiadającymi ludzkiej naturze i prawami integralnego rozwoju osoby, uznając zarazem obok wieloaspektowego powiązania człowieka z naturą i kulturą także jego wymiar transcendentny. Stąd zarówno teoretyczne założenia edukacji, jak i praktyczna ich realizacja zyskują w pedagogice katolickiej mocne podstawy do rozwoju w przyszłości. Wypracowane formy edukacji i jej organizacji są ujmowane całościowo, systemowo, uwzględniając potrzeby czasu i położenie społeczności ludzkiej³¹.

Doskonalenie działań edukacyjnych w różnicowanych warunkach społeczno-kulturowych i jego upowszechnianie w świetle wyników badań

W kontekście potrzeb, wymagań i oczekiwań podejmowane są systematycznie nie tylko badania materiałów źródłowych i dokumentów, ale także opinie rodziców i nauczycieli przedszkoli, czyli ochronek prowadzonych przez Służebniczki w Polsce i na świecie. Wielokrotnie realizowane wywiady z siostrami,

29 A. P. Łuczyński, *Myśl pedagogiczna bł. Edmunda Bojanowskiego (1814–1871) a koncepcja integralnego rozwoju i ochrony dziecka*, „Rozprawy Społeczne”, 14 (2020) nr 3, s. 1–14, DOI: 10.29316/rs/125838.

30 M. Opiela, *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem w pedagogice katolickiej w Polsce*, „Nauczyciel i Szkoła”, 2 (2018) nr 66, s. 25, DOI: 10.14632/NiS.2018.66.13.

31 Tamże, s. 20–28.

badania ankietowe wśród nauczycieli (sióstr i osób świeckich) oraz rodziców dzieci uczęszczających do ochronek w celu diagnozy aktualnej sytuacji, oczekiwań i propozycji rozwiązań służą ewaluacji programu i doskonaleniu oddziaływań edukacyjnych. Z czasem badania te uzyskały wymiar nie tylko krajowy, ale również międzynarodowy.

W celu ewaluacji *Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. E. Bojanowskiego* po pięciu latach jego realizacji przeprowadzono w Polsce w 2013 r. prace badawcze zgodnie z metodą sondażu diagnostycznego. Badaniami dotyczącymi realizacji wczesnej edukacji według koncepcji pedagogicznej E. Bojanowskiego we współpracy z rodzicami, objęci byli rodzice dzieci uczęszczających do ochronek (ankiety uzupełniło 936 osób) oraz ich nauczyciele (ankiety uzupełniło 121 osób)³². Natomiast na początku 2021 r. ankiety skierowano do sióstr i pań pracujących z dziećmi przedszkolnymi w ochronkach w Polsce i na świecie: w Czechach, Szwecji, Ukrainie, Boliwii, Peru, Kamerunie, Republice Południowej Afryki, Zambii. Uzyskano odpowiedzi od 40 osób. Zawierały one wiele cennych sugestii odnoszących się do adaptacji programu w odmiennych warunkach poza granicami Polski i organizacji procesu edukacyjnego w danym środowisku oraz potrzeby opracowania pomocy metodycznych. Na podstawie tych wyników przygotowano modyfikacje programowe, a w efekcie uzupełnioną edycję programu w pięciu wersjach językowych – polskiej³³, angielskiej³⁴, francuskiej³⁵, hiszpańskiej³⁶ i rosyj-

32 Analiza wyników badań opublikowana w: *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie*, red. M. L. Opiela, Lublin 2014.

33 M. Opiela, M. Kaput, E. Piekarz, A. Kornobis, Z. Zymróż, S. Chudzik, *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*, Lublin 2021.

34 M. Opiela, M. Kaput, E. Piekarz, A. Kornobis, Z. Zymróż, S. Chudzik, *Preschool Education Programme Based on the Pedagogical Conception by Blessed Edmund Bojanowski*, translated: K. Klimkowski, Lublin 2021.

35 M. Opiela, M. Kaput, E. Piekarz, A. Kornobis, Z. Zymróż, S. Chudzik, *Programme éducatif préscolaire selon la conception pédagogique du bienheureux Edmond Bojanowski*, Traduction: J. Masiak et M. Piwińska, 2ème édition, complétée et élargie, Lublin 2021.

36 M. Opiela, M. Kaput, E. Piekarz, A. Kornobis, Z. Zymróż, S. Chudzik, *El programa de la educación preescolar según el concepto pedagógico del beato Edmundo Bojanowski*, Traducción: T. Niestorowicz, Lublin 2021.

skiej³⁷. Zostały one opublikowane w wersji książkowej oraz udostępnione w otwartym dostępie w Repozytorium Instytucjonalnym KUL.

W ramach realizowanego projektu *Aplikacja dorobku myśli i praktyki pedagogicznej E. Bojanowskiego na rzecz innowacji w edukacji i integracji międzypokoleniowej. Opracowanie podstaw teoretycznych wspierających publikacje metodyczne* podjęto także badania, których celem było określenie stosowania koncepcji pedagogicznej E. Bojanowskiego we wczesnej edukacji w różnych krajach na świecie. Inspiracją do ich realizacji stała się prośba o przygotowanie artykułu na temat *Pedagogika katolicka we wczesnej edukacji; raport z zaniedbanego pola badań* do czasopisma „International Studies in Catholic Education”³⁸. W tym celu przeprowadzono w 2019 r. wywiady z 20 Siostrami Służebniczkami, które organizowały i nadal prowadzą dzieło katolickiej edukacji najmłodszych w Afryce (Kamerun, Republika Południowej Afryki, Zambia) i Ameryce Południowej (Boliwia, Brazylia, Peru). Dla potrzeb realizacji projektu w 2020 r. poszerzono badania o wywiady z czterema siostrami ze Szwecji i z Ukrainy. Wywiady te wykazują, że *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. E. Bojanowskiego* może być realizowany w przedszkolu, edukacji domowej i placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Realizacja treści, przyjęcie metod, form i środków wychowania zależy od nauczycieli, rodziców i wychowawców, którzy mogą skorzystać z udostępnianych pomocy metodycznych. Jego istota przekracza różnice czasu, wyznania, kultury i inne wyzwania cywilizacyjne, ponieważ w centrum znajduje się osoba i szacunek dla jej godności.

Opracowania podstaw teoretycznych w ramach realizowanego projektu ukazują i uzasadniają wartość, potrzebę, zasady i sposoby korzystania z dorobku myśli pedagogicznej i pedagogii Bojanowskiego oraz jego aplikacji w praktyce pedagogicznej. Są bowiem odpowiedzią na wyrażane w badaniach oczekiwania, na wskazanie zasad twórczego zastosowania w różnych warunkach

37 М. Опеля, М. Капут, Э. Пекаж, А. Корнобис, Э. Зымруз, С. Худзик, *Программа дошкольного образования согласно педагогической концепции блж. Эдмунда Бояновского*, Перевод: М. Цибульский, Люблин 2021.

38 M. L. Opiela, *Catholic Pedagogy in Early Childhood Education: A Report on a Neglected Field of Research*, „International Studies in Catholic Education”, 12 (2020) nr 2, s. 172–190, DOI: 10.1080/19422539.2020.1810994.

opowiadań³⁹, obrzędów⁴⁰ oraz gier i zabaw⁴¹. Studia te wsparły opracowanie modyfikacji treści programu w celu uniwersalizacji przekazu i działań edukacyjnych z zachowaniem kontynuacji. Zostały przygotowane zarazem wskazania dotyczące zasad i sposobu aplikacji oraz wykorzystania dorobku myśli i praktyki pedagogicznej Bojanowskiego w edukacji i pracy opiekuńczo-wychowawczej w Ameryce Południowej i w wielokulturowej społeczności Afryki.

Materiały opublikowane w otwartym dostępie zawierają wskazania do właściwej realizacji programu także poza granicami Polski.

Bardzo ważną zasadą w realizowanej koncepcji jest rozeznanie specyfiki danego regionu w wymiarze społeczno-kulturowym, wykorzystanie skarbów rodzimej kultury i ochrona dzieci przed zagrożeniami dzięki edukacji. Prawidłowości rozwoju wpisane w naturę dziecka są wspólne wszystkim ludziom, natomiast w jego wychowaniu konieczne jest wprowadzenie w świat wartości, zwyczajów i obyczajów stanowiących o tożsamości rodzimej kultury⁴².

W badaniach międzynarodowych przeprowadzonych w 2019 i 2021 r. zarówno siostry, jak i osoby świeckie pracujące z dziećmi przedszkolnymi w ochronkach, wyraziły opinie, że stosują wskazania pedagogiczne zawarte w programie. *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. E. Bojanowskiego* realizują one najczęściej jako wiodący, albo wspomagający tam, gdzie obowiązujące przepisy zalecają inaczej. Siostra z Czech odpowiedziała, że wskazania wynikające z myśli pedagogicznej bł. E. Bojanowskiego stosuje „częściowo, według możliwości programu pedagogicznej pracy

39 L. Pietruszka, *Wykorzystanie opowiadań w edukacji i integracji międzypokoleniowej – aplikacja dorobku myśli i praktyki pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego*, „Rozprawy Społeczne”, 14 (2020) nr 2, s.14–26, DOI: 10.29316/rs/124414.

40 K. Braun, *Wychowawcze znaczenie obrzędowości inspirowane myślą i działalnością pedagogiczną bł. Edmunda Bojanowskiego*, „Rozprawy Społeczne”, 14 (2020) nr 3, s. 15–26, DOI: 10.29316/rs/127215.

41 M. Opiela, *Społeczno-kulturowa wartość wykorzystania gier i zabaw w edukacji, integracji międzypokoleniowej i międzykulturowej według koncepcji Edmunda Bojanowskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 63 (2020) nr 1, s. 87–102, DOI: 10.31743/zn.2020.63.1.05.

42 M. L. Opiela, *Catholic Pedagogy in Early Childhood Education*, s. 178.

dla dzieci i naszych możliwości przekazania go w środowisku czeskim”. Z kolei respondentka z Boliwii napisała:

Niezwykle pomocny jest dla mnie Program wychowania według koncepcji bł. Edmunda. W oparciu o treści w nim zawarte opracowuję program roczny, miesięczny i tygodniowy dla zajęć w ochronce. Wiele praktycznych podpowiedzi wykorzystuję w spotkaniach z dziećmi. Ważne jest, że program ten bierze pod uwagę całokształt wychowania dziecka, co pomaga w stawaniu się dobrym człowiekiem.

Bardzo doceniana jest możliwość wspierania integralnego rozwoju każdego dziecka, co stanowi istotę programu. Wskazania w tym względzie są uniwersalne. Natomiast w danym miejscu na świecie nauczyciel dobiera właściwe metody, formy, środki do realizacji treści w planowaniu pracy i procedurze osiągnięcia celów właściwe dla jego kultury i obowiązującego prawa. Szczególnie, jak podkreśliła siostra z RPA, w takich wymiarach, jak „wdrażanie wartości religijnych, patriotycznych i rodzinnych”.

Siostry ze Szwecji, z kraju zlaicyzowanego, dostrzegają „duże zainteresowanie przedszkolami o charakterze religijnym, nawet wśród rodzin muzułmańskich”. Prowadzą tam przedszkola integracyjne i podkreślają: „od wielu lat mamy, rok rocznie, w kolejce przeszło 70 dzieci na 21 miejsc. Rodzice zapisują się w kolejkę zaraz jak tylko dziecko otrzyma pesel”. , Jak widać, poziom prowadzonej edukacji opartej na jasnych zasadach budzi uznanie:

Pracując w przedszkolu mamy na uwadze cenne wskazania Ojca Założyciela na temat wychowania, propozycje nowych projektów, stosowanie metod odpowiednich dla wieku dziecięcego. [...] Tak jak Ojciec Edmund w swych poglądach pedagogicznych, my również zwracamy uwagę na duchowy rozwój dziecka, gdyż ta sfera w szczególności dotyczy cech specyficznie ludzkich i decyduje o prawdziwej wartości człowieka.

Uniwersalność tych założeń przynosi efekty niezależnie od warunków społeczno-kulturowych. Podobnie respondentka i siostra z Kamerunu napisały, że:

wskazówki pedagogiczne bł. Edmunda Bojanowskiego doskonale wpisują się w kontekst afrykański i pozwalają na integralny rozwój dziecka. Te wskazówki dotyczą wszystkich sfer życia dlatego są bardzo wielką pomocą w wychowaniu. Pomagają też w dziele ewangelizacji.

Potwierdza to również ankietowana z Peru, dla której trwałą wartością jest realizacja myśli pedagogicznej Bojanowskiego ze względu na troskę o „wychowanie integralne i całościowy rozwój dziecka w świetle chrześcijańskich wartości”.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że realizacja misji wpisanej w koncepcję pedagogiczną ochronki – przedszkola w różnych miejscach w Polsce i na świecie – jest przez nauczycieli oceniana bardzo dobrze i dobrze. Nieliczni tylko oceniają tę realizację jako słabą. Najlepiej oceniane jest jej wypełnianie w aspekcie integralnego wychowania dzieci w odniesieniu do chrześcijańskiej hierarchii wartości z uwzględnieniem możliwości i potrzeb miejsca i czasu, nauczania i kształtowania umiejętności istotnych dla wychowania osobowości ukierunkowanych na wartości najwyższe oraz propagowanie wartości społecznych, moralnych, religijnych, narodowych, rodzinnych i kulturowych w środowisku oraz wdrażanie do ich urzeczywistniania. Wskazano przy tym, że „od wychowawców zależy, w jaki sposób te wskazania zaadaptują do miejsca, w którym pracują. Istotne jest, aby dostosować ich wdrażanie do warunków miejsca i uwzględnić specyfikę danego kraju czy regionu”.

Słabiej oceniono realizację celów koncepcji pedagogicznej w zakresie współpracy z rodziną w procesie wychowania dziecka oraz wsparcie rodziców w pełnieniu ich funkcji opiekuńczych i wychowawczych, a najslabiej w zakresie współpracy ochronki z innymi instytucjami i organizacjami, szczególnie na terenach misyjnych. Natomiast wzajemną współpracę z rodzicami oceniło bardzo dobrze 45%, dobrze – 39%, a raczej dobrze – 16% testowanych osób. Badane osoby zdecydowanie wskazują, że zależy ona od wspólnej inicjatywy nauczyciela i rodziców oraz ich zaangażowania w wychowanie. Mniejsze znaczenie przypisują atrakcyjności form współpracy. Znaczenie poszczególnych zasad współpracy z rodziną określonych w programie i ich realizację oceniono bardzo dobrze (61%) i dobrze (39%). Ankietowane osoby wyraziły ponadto duże zainteresowanie różnymi formami wsparcia i kontaktu rodziców z przedszkolem oraz tematyką szkoleń dla rodziców w zakresie ich pedagogizacji i osobowego rozwoju.

W dużej mierze bardzo dobra ocena realizacji treści wychowawczo-dydaktycznych we wszystkich obszarach rozwoju dziecka potwierdza aktualność myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego. Wynika to ze skuteczności opartych na niej działań edukacyjnych w odpowiadaniu na potrzeby rozwojowe dziecka oraz o współpracy z rodzicami w celu wypracowywania wspólnego stanowiska wychowawczego i współdziałania w procesie jego integralnego wychowania.

Podsumowanie

Zgromadzenie Sióstr Służebniczek od samego początku wdraża wskazania pedagogiczne Edmunda Bojanowskiego w praktyce integralnego rozwoju i edukacji w ochronkach. Jego koncepcja wychowania stanowi spójny i trwały zbiór praktyk edukacyjnych i jest wciąż aktualną propozycją ochrony osoby i rodziny wobec współczesnych wyzwań⁴³. Aktualność myśli pedagogicznej Bojanowskiego i jej aplikacja we wczesnej edukacji w zróżnicowanych warunkach społeczno-kulturowych wyraża się w wielowymiarowej wizji wychowania człowieka: integralnym wychowaniu, działalności kulturalnej, promowaniu wartości rodzinnych i afirmacji godności osobowej. Ten uniwersalny wymiar stanowi podstawę do jej aplikacji w perspektywie międzynarodowej. Natomiast szacunek dla rodzimej tradycji i kultury, respektowanie obowiązującego prawa jest realizowane przez konkretne przedszkole i nauczycieli, którzy do urzeczywistnienia procesu edukacji wykorzystują metody, formy i środki zaczerpnięte z ich bogactwa i przepisów prawa.

W tym trwającym ponad 170 lat procesie dynamiki rozwoju, aplikacji i stosowania myśli pedagogicznej Bojanowskiego można wyodrębnić etapy jej rozwoju oraz praktycznego zastosowania, obecnie nawet w perspektywie międzynarodowej.

Pierwszy okres to czas tworzenia myśli pedagogicznej przez Bojanowskiego i narodziny jego koncepcji wczesnego wychowania na bazie dogłębnej analizy dorobku myśli ludzkiej i rozwoju cywilizacji oraz aktualnych uwarunkowań społeczno-kulturowych miejsca jej realizacji.

Drugim etapem jest wczesna aplikacja myśli pedagogicznej Bojanowskiego w praktyce, która rozwijała się pod jego kierunkiem. Sam tworzył także podstawy stałości tej inicjatywy, dbając o zaplecze organizacyjne w wymiarze osobowym (Zgromadzenie Służebniczek) i instytucjonalnym (ochronka). Zwracał uwagę na najdrobniejsze szczegóły organizacji wczesnej edukacji dzieci i ustawicznie udoskonalał wdrażanie swej koncepcji wychowania, przygotowując i włączając w jej realizację Siostry Służebniczki.

43 M. Opiela, *Osoba i rodzina wobec wyznań cywilizacyjnych. Pedagogia integralnego rozwoju i edukacji w koncepcji ochrony Edmunda Bojanowskiego*, Lublin 2019, s. 13.

Trzeci etap to czas dalszego rozwoju i doskonalenia praktyki przez Siostry Służebniczki, które przejęły strategię Założyciela i ustawicznie aktualizują oraz adaptują ją do aktualnych potrzeb, możliwości i społeczno-kulturowych uwarunkowań miejsca i czasu. Stosują tu bardzo ważną zasadę ciągłości i zmiany, co służy kontynuacji i zachowaniu tożsamości, a jednocześnie wykorzystują one dostępne aktualnie możliwości dla skutecznej i optymalnej realizacji służby w danej społeczności.

Czwarty etap to podjęcie i kontynuacja krytycznych studiów oraz prowadzenia badań i upowszechniania ich wyników dla doskonalenia praktyki wczesnej edukacji, uwzględniając wymiar międzykulturowy i międzynarodowy. Badania te są podstawą opracowania integralnej pedagogiki przedszkolnej w systemie wychowania Bojanowskiego oraz programu wychowania przedszkolnego, jego aktualizacji i doskonalenia wymiaru metodycznego.

Takie podejście jest otwarte na wielonarodowość wspólnoty ludzkiej, w której pielęgnowanie kultury i tradycji własnego narodu uczy szacunku dla innych narodowości. Sprawia to, że myśl pedagogiczna Bojanowskiego i jej praktyczne wykorzystanie utrzymuje się w stanie tworzenia. Pełne realizmu podejście do osoby, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia wczesnego rozwoju i wychowania, budowania dojrzałych relacji oraz odpowiedzialności za wspólnotę i sprawy narodowe stało się podstawą koncepcji pedagogicznej, nadając jej charakter ponadczasowy. Mimo upływu czasu stanowi ona wciąż żywą tradycję uaktualnianą w różnych kontekstach, które stanowią źródło inspiracji, a jednocześnie jej urzeczywistniania w odpowiedzi na potrzeby i problemy współczesności⁴⁴ zgodnie z założeniami myśli pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego.

Streszczenie: Edmund Bojanowski swoją myśl pedagogiczną rozwijał w połowie XIX w. i dokonywał jej praktycznej aplikacji, zachowując zasady wynikające z niezmiennej natury człowieka, praw jego rozwoju i wartości najwyższych, oraz dostosowując metody, formy i środki wychowania do specyfiki społeczno-kulturowej danego środowiska. Szczegółowe wskazania zawarł w bogatej spuściźnie dzięki czemu są wciąż realizowane w tradycji pracy wychowawczej Zgromadzenia Sióstr Służebniczek, które podejmują działalność edukacyjną w różnych krajach na świecie. Dokonując twórczej interpretacji myśli pedagogicznej Bojanowskiego, Służebniczki nadal odczytują ją na nowo w zmieniających się warunkach społeczno-kulturowych i wobec aktualnych wyzwań edukacyj-

44 Zob. M. L. Opiela, *Aktualność myśli pedagogicznej*, s. 230.

nych. Jej ponadczasowy i uniwersalny wymiar stanowi podstawę do jej aplikacji w perspektywie międzynarodowej.

Słowa kluczowe: Edmund Bojanowski, myśl pedagogiczna, Siostry Służebniczki, dzieci, wczesna edukacja

Bibliografia

Źródła

- Bojanowski E., *Dziennik*, oprac. i wstęp L. Smółka, t. 1–4, Wrocław 2009.
- Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829–1871*, t. 1–2, oprac. wstęp L. Smółka, Wrocław 2001.
- Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego. Inedita*, red. E. Gigilewicz, M. L. Opiela, t. 1–2, Lublin 2016.
- Reguła Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Boga-Rodzicy-Dziewicy Niepokalanie Poczętej*, Poznań 1867.
- Wywiady z Siostrami Służebniczkami (2019 i 2020 r.) oraz ankiety z nauczycielami ochronek i rodzicami (2013 i 2021 r.), przeprowadziła s. M. L. Opiela, Archiwum autorki.

Literatura przedmiotu

- Braun K., *Wychowawcze znaczenie obrzędowości inspirowane myślą i działalnością pedagogiczną bł. Edmunda Bojanowskiego*, „Rozprawy Społeczne”, 14 (2020) nr 3, s. 15–26, DOI: 10.29316/rs/127215.
- Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, red. M. L. Opiela, Lublin 2016.
- Łuczyński A. P., *Myśl pedagogiczna bł. Edmunda Bojanowskiego (1814–1871) a koncepcja integralnego rozwoju i ochrony dziecka*, „Rozprawy Społeczne”, 14 (2020) nr 3, s. 1–14, DOI: 10.29316/rs/125838.
- Machalski J., *Działalność Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej jako realizacja misyjnego posłannictwa Kościoła*, „Annales Missiologici Posnanienses”, 25 (2020) s. 133–145, DOI: 10.14746/amp.2020.25.9.
- Misje, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej – Wielkopolskie, <http://www.siostry-maryi.pl/misje.html>, dostęp: 26.03.2021.
- Opelâ M., Kaput M., Pekař È., Kornobis A., Zymruz Z., Hudzik S., *Programma dořkol'nogo obrazovaniâ Opelâ M., Kaput M., Pekař È., Kornobis A., Zymruz È., Hudzik S., Programma dořkol'nogo obrazovaniâ soglasno pedagogičeskoj koncepcii blř. Èdmunda Boânovskogo*, *Perevod: M. Cibul'skij, Lùblin soglasno pedagogičeskoj koncepcii blř. Èdmunda Bojanovskogo*, *Perevod: M. Cibul'skij, Lùblin* 2021.

- Opiela M., *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, Lublin 2013.
- Opiela M., Kaput M., Piekarz E., Kornobis A., Zymróż Z., Chudzik S., *El programa de la educación pre-escolar según el concepto pedagógico del beato Edmundo Bojanowski*, Cochabamba–Bolivia 2009.
- Opiela M., Kaput M., Piekarz E., Kornobis A., Zymróż Z., Chudzik S., *El programa de la educación preescolar según el concepto pedagógico del beato Edmundo Bojanowski*, Traducción: T. Niestorowicz, Werset, Lublin 2021.
- Opiela M., Kaput M., Piekarz E., Kornobis A., Zymróż Z., Chudzik S., *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*, Dębica 2008; wyd. 2, Lublin 2021.
- Opiela M., Kaput M., Piekarz E., Kornobis A., Zymróż Z., Chudzik S., *Programme éducatif préscolaire selon la conception pédagogique du bienheureux Edmond Bojanowski*, Traduction J. Masiak, Dębica 2008 – Wrocław 2010.
- Opiela M., Kaput M., Piekarz E., Kornobis A., Zymróż Z., Chudzik S., *Programme éducatif préscolaire selon la conception pédagogique du bienheureux Edmond Bojanowski*, Traduction: J. Masiak et M. Piwińska, 2ème édition, complétée et élargie, Lublin 2021.
- Opiela M., Kaput M., Piekarz E., Kornobis A., Zymróż Z., Chudzik S., *Preschool education programme based on the pedagogical conception by Blessed Edmund Bojanowski*, Translated into English by: K. Klimkowski, Lublin 2021.
- Opiela M., Kaput M., Piekarz E., Kornobis A., Zymróż Z., Chudzik S., *El programa de la educación preescolar según el concepto pedagógico del beato Edmundo Bojanowski*, Traducción: T. Niestorowicz, Lublin 2021.
- Opiela M., *Osoba i rodzina wobec wyznań cywilizacyjnych. Pedagogia integralnego rozwoju i edukacji w koncepcji ochrony Edmunda Bojanowskiego*, Lublin 2019.
- Opiela M., *Społeczno-kulturowa wartość wykorzystania gier i zabaw w edukacji, integracji międzypokoleniowej i międzykulturowej według koncepcji Edmunda Bojanowskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 63 (2020) nr 1, s. 87–102, DOI: 10.31743/zn.2020.63.1.05.
- Opiela M., *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem w pedagogice katolickiej w Polsce*, „Nauczyciel i Szkoła”, 2 (2018) nr 66, s. 13–30, DOI: 10.14632/NiS.2018.66.13.
- Opiela M. L., *Aktualność myśli pedagogicznej i dzieła Edmunda Bojanowskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 60 (2017) nr 4 (240), s. 227–239, DOI: 10.31743/zn.2017.60.4.227-239.
- Opiela M. L., *Catholic Pedagogy in Early Childhood Education: A Report on a Neglected Field of Research*, „International Studies in Catholic Education”, 12 (2020) nr 2, s. 172–190, DOI: 10.1080/19422539.2020.1810994..
- Opiela M. L., *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego. Założenia i realizacja projektu badawczego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika”, 33 (2017) s. 61–84, DOI: 10.12775/AUNC_PED.2017.005.
- Opiela M. L., *Pedagogia bł. Edmunda Bojanowskiego realizowana przez Siostry Służebniczki NMP (Na przykładzie Zgromadzenia Sióstr Służebniczek BDNP)*, w: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych*, red. J. Kostkiewicz, Kraków 2012, s. 445–497.

- Opiela M. L., *Perły kultury narodowej w edukacji. Edmund Bojanowski*, w: *Wielcy Polacy – perły kultury narodowej*, red. J. Marciak-Kozłowska, Białystok 2017, s. 219–232.
- Pietruszka L., *Wykorzystanie opowiadań w edukacji i integracji międzypokoleniowej – aplikacja dorobku myśli i praktyki pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego*. [Using stories in education and intergenerational integration – application of the achievements of blessed Edmund Bojanowski's thought and pedagogical practice (1814–1871)], „Rozprawy Społeczne”, 14 (2020) nr 2, s. 14–26, DOI: 10.29316/rs/124414.
- Placówki misyjne Zgromadzenia, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, <http://www.sluzebniczkinmp.pl/misje-i-ewangelizacja-8712/placowki-misyjne-zgromadzenia-10119>, dostęp: 26.03.2021.
- Poza granicami Polski, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, <http://www.sluzebniczkinmp.pl/historia-7441/poza-granicami-polski-7448#1>, dostęp: 26.03.2021.
- Recenzja merytoryczno-dydaktyczna mgr Doroty Boguckiej, Warszawa 2008, mps.
- Skrzypek A., *Inspiracje Błogosławionego Edmunda Bojanowskiego w działalności edukacyjnej Ubogich Służebnic Matki Bożej*, w: *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie*, red. M. L. Opiela, Lublin 2014, s. 467–486.
- Sroka M. J., Shamovich M., *Siostry Służebniczki BDNP (dębickie) w Rosji*, w: *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie*, red. M. L. Opiela, Lublin 2014, s. 493–498.
- Wspólnoty, sluzebniczki.pl, <http://www.sluzebniczki.pl/wspolnoty,s,sub4.html>, dostęp: 26.03.2021.